

12. Пятый Всесоюзный Съезд рентгенологов и радиологов в Киеве 18–23 мая 1928 г. [Текст] / Вестн. рентгенологии и радиологии. – 1929. – Т. 7, № 6. – С. 489–530.
13. **Русанова, С. Г.** Життя С. П. Григор'єва: Миколаївська лікарня [Текст] / С. Г. Русанова, К. В. Русанов // УРЖ. – 2010. – Т. 18, № 2. – С. 259–268.
14. **Хармадарьян, Г. О.** К вопросу о дозиметрии в рентгенотерапевтической практике [Текст] / Г. О. Хармадарьян // Врачебное дело. – 1927. – № 9. – С. 679–680.
15. Центральний державний архів вищих органів влади України [Текст]. – Ф. 342, оп. 2, од. зб. 1648, арк. 1–4.
16. Центральний державний архів вищих органів влади України [Текст]. – Ф. 342, оп. 3, од. зб. 2995, арк. 77.

Надійшла до редколегії 18.11.2014

УДК 311(091)

О. І. Ісаєва

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЕ ОТОЧЕНИЯ ТА СВИТОГЛЯД ВІДОМОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ВЧЕНОГО-СТАТИСТИКА ТА ДЕМОГРАФА А. С. БОРИНЕВИЧА

Проаналізовано наукові зв'язки та інтелектуальне оточення відомого вітчизняного вченого-статистика, талановитого організатора й керівника статистичних і демографічних досліджень, педагога, громадського діяча А. С. Бориневича в різні роки його науково-дослідницької діяльності. Розкрито постать та світогляд вченого.

Ключові слова: А. С. Бориневич, демографія, земська статистика, наукові зв'язки, інтелектуальне оточення, світогляд, одеська інтелігенція.

Проанализированы научные связи и интеллектуальное окружение известного отечественного ученого-статистика, талантливого организатора и руководителя статистических и демографических исследований, педагога, общественного деятеля А. С. Бориневича в различные годы его научно-исследовательской деятельности. Раскрыты образ и мировоззрение ученого.

Ключевые слова: А. С. Бориневич, демография, земская статистика, научные связи, интеллектуальное окружение, одесская интеллигенция.

The scientific communication and intellectual environment of the famous domestic scientist-statistics, talented organizer and the head of statistical and demographic studies, teacher, public figure Anton Borinevich is analyzed in different years of his research activities. Are disclosed image and worldview of the scientist.

Key words: A. Borynevych, statistics, demography, scientific communication, intellectuals from Odessa.

Видатний одеський вчений-економіст, статистик і демограф Антон Самійлович Бориневич (1855–1946) відзначився в історії української науки не тільки активною науковою, організаційною, педагогічною діяльністю, але й залишився в пам'яті сучасників як надзвичайно активна інтелігентна людина з живим аналі-

тичним енциклопедичним розумом, яку оточували справжні інтелектуали свого часу.

Актуальність теми полягає в тому, що значний потяг вченого до науково-дослідницької й організаційної діяльності, особливості його характеру, а також глибокі теоретичні і практичні пізнання сприяли появі наукових досліджень (як особистих, так і в співпраці з вченими та громадськими діячами), які справили вагомий вплив на подальший розвиток вітчизняної економічної науки. Крім того, спогади його сучасників дозволяють детальніше розкрити постать А. С. Бориневича як науковця, організатора, педагога.

Метою дослідження став аналіз наукових зв'язків, інтелектуального оточення та світоглядних позицій відомого одеського вченого-економіста, демографа, статистика Антона Самійловича Бориневича. Відповідно до мети були висунуті такі **завдання**: висвітлити початок наукової кар'єри А. С. Бориневича; дослідити вплив відомих науковців того часу на формування наукових інтересів вченого; розкрити значущість його досліджень різних років діяльності; акцентувати увагу на важливості дружніх і професійних зв'язків у наукових колах.

Об'єктом даного дослідження є розвиток вітчизняної економічної науки в Україні, а **предметом** – наукові зв'язки, інтелектуальне оточення та світогляд вітчизняного вченого-економіста, статистика і демографа А. С. Бориневича.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Постать А. С. Бориневича, а також значення його науково-дослідницької, організаційної і педагогічної діяльності в позитивному контексті розглядаються в низці публікацій не тільки радянського періоду [2; 3; 5; 6; 7; 16], а й незалежної України [4; 10–12; 15]. У той же час відсутнє узагальнювальне дослідження його професійних і дружніх зв'язків, а також рис характеру, що сприяли становленню його як видатного дослідника народного господарства країни.

Вчительська кар'єра Антона Бориневича розпочалася в досить молодому віці, адже будучи ще студентом Новоросійського університету, він зарекомендував себе як компетентний і суспільно-активний педагог і навіть претендував на посаду начальника Одеського технічного залізничного училища. Однак звинувачення в політичній неблагонадійності в 1879 році, подальше за цим дворічне заслання до Східного Сибіру та згодом і заборона повернення до рідного міста змусили молодого вченого заново розпочинати кар'єру в місті Харкові. Вже в 1890 р. завдяки своїм вагомим досягненням у розвитку земської статистики Антон Бориневич отримав змогу повернутися до Одеси та по праву зайняв посаду завідувача Одеського статистичного бюро, маючи наукові та дружні зв'язки з багатьма відомими діячами культури і науки Російської імперії [2].

А. С. Бориневич

У перші місяці свого перебування в Харкові майбутній вчений береться за будь-які приватні уроки, навіть не цурається викладання чистописання, у той час як своє дозвілля Антон Бориневич розподіляв між бібліотечним читанням та слуханням публічних захистів дисертацій. Так, він був присутній на захисті докторських дисертацій учнів І. М. Сеченова, зокрема П. А. Спіро [9].

Згодом Антон Бориневич, зарекомендувавши себе як талановитий математик, отримав можливість постійного заробітку, беручи участь у повітових статистичних обстеженнях Харківської губернії. Під час розробки стратегій опису повітів вченому неодноразово асистували відомі в імперській частині України суспільні діячі К. Ф. Ухач-Охорович та С. І. Лоначевський. Костянтин Францович Ухач-Охорович (1816–1886), відомий київський журналіст і фельетоніст, також був знаний як письменник, історик, статистик та етнограф. Виступав під псевдонімом «К. Ф. У.–О.», саме під цим ім'ям можна знайти у випусках журналу «Кіевская старина» від 1882 р. його твори «Коденская книга и три бандуриста» та «Кобзарь Остап Вересай и его думы и песни». У листах до близьких Антон Бориневич зазначав, що знаходився з Костянтином Францовичем у дружньому активному спілкуванні [9].

С. І. Лоначевський по праву вважався авторитетним фахівцем у галузі земської статистики, який тісно співпрацював з відомим статистиком Олександром Олександровичем Русовим. Він знаходився в живому дружньому листуванні з Антоном Бориневичем та без роздумів прийняв пропозицію молодого статистика провести статистичне обстеження Богодухівського повіту за допомогою якісно нового наукового обґрунтування [Там же].

Маючи владні повноваження, наполегливо протегував використання новітніх статистичних методик у Харківській губернії саме під керівництвом Антона Бориневича князь М. І. Вадбольський. Людина прогресивних поглядів, він за допомогою переконливої промови прихилив всю управу на користь всеохоплюючого науково обґрунтованого перепису Богодухівського повіту, розробленого А. С. Бориневичем, тоді ще не знаним у професійних колах. І згодом всіляко сприяв молодому вченому в його статистичних ініціативах [Там же].

Перебував у тісному спілкуванні з молодим статистиком і уродженець м. Одеси Володимир Васильович Якунін (1855–невідомо), найбільше відомий як чотирнадцятий губернатор м. Самари. А. С. Бориневич неодноразово повідомляв своїх рідних у листах про спільну участь у виставках і статистичних з'їздах з В. В. Якуніним, що на той момент перебував на посаді голови Одеської повітової земської управи, а згодом був почесним мировим суддею Одеського повіту. Вищезгаданий суспільний діяч також здобув блискучу військову кар'єру під час турецької кампанії 1877–1878 рр. та був відзначений численними нагородами. В 1902 р. Володимир Васильович був удостоєний чину дійсного статського радника, а в 1903 р. – придворного звання камергера Двору Його Імператорської Величності. Успішна діяльність В. В. Якуніна була відмічена і оцінена імператором Миколою II, особисто П. А. Столипінін, імператрицею Олександрою Федорівною та ін.

Антон Бориневич також був особисто знайомий з подружжям Єфименків: Петром Савичем та Олександрою Яківною. П. С. Єфименко (1835–1908) відзначився в історії вітчизняної науки як відомий етнограф і статистик. Антон Бориневич неодноразово висловлював захоплення його неперевершеною манерою поводитися з числовими даними та відзивався про нього як про цікавого неорди-

нарного спеціаліста. Саме Петро Савич зазначив, що багато земств, які ознайомились із працею Антона Бориневича «Сборник статистическо-экономических и оценочных сведений по Богодуховскому уезду Харьковской губернии» (1886), а також докладно його розглянули, бажали мати аналогічне за якістю обстеження власного повіту. Сумісно з дружиною О. Я. Єфименко (1848–1918) видав вельми цікаві, на думку А. С. Бориневича, праці з вивчення громади та малоросійської етнографії. Олександра Яківна була визнаним науковою спільнотою російським та українським істориком та етнографом. Саме вона стала першою в Росії жінкою – почесним доктором російської історії в 1910 році [Там же].

Над написанням праць із земської статистики Антон Бориневич в «добогодухівський» період працював і з рідним братом Олександром Яківним Л. Я. Ставровським, що також особисто відзначився реформаторськими творами з теорії еволюції та вчення Дарвіна.

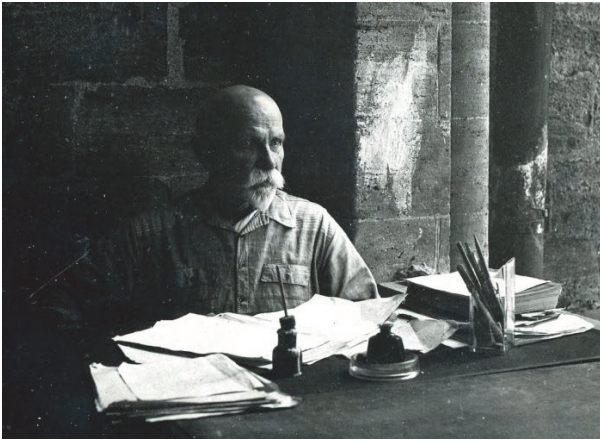
Неодноразово Антон Бориневич відвідував у Москві визначного російського статистика та економіста Орлова Василя Івановича (1848–1885), особливо підкреслюючи значущість його статистичних досліджень на півночі Російської імперії. В. І. Орлов особливо відзначився на посаді завідувача статистичного відділу Московського повіту. Вчений провів низку важливих статистичних досліджень, що знайшли своє відображення в праці «Сборник статистических сведений по Московской губернии». Висновки В. І. Орлова відносно структури селянських господарств широко використовувались під час побудови програм народниками та російськими марксистами, зокрема Г. В. Плехановим та В. І. Леніним. Вчений був також відомий своїми методичними посібниками з обробки статистичної інформації [9].

Колеги А. С. Бориневича зазначали, що велика любов Антона Самійловича до статистичної діяльності, а також глибокі теоретичні пізнання в галузі статистики та демографії вносили постійний живий інтерес у його практичну роботу. Віддаючи багато сил науковій та практичній діяльності в галузі статистики, він не тільки брав активну участь у громадському житті Одеси, а й знаходив час для вивчення наукової літератури та матеріалів новітніх статистичних досліджень, щоб завжди бути в курсі останніх досягнень у галузі теоретичної статистики [2].

Сам вчений вказував, за спогадами колег, на конкретні прізвища теоретиків і практиків статистичної науки, які вплинули на формування його наукового світогляду. Серед них були Артур Лайон Баулі (1869–1957), який став одним із творців сучасної британської соціальної статистики; він обґрунтував і вперше застосував техніку ймовірнісної вибірки у своїх соціально-демографічних дослідженнях; Родольфо Беніні (1862–1956), італійський економіст і статистик, який вивчав питання застосування статистичної методології під час аналізу конкретних економічних явищ і ситуацій; Карл Пірсон (1857–1936) – англійський математик, статистик, біолог і філософ, один з основоположників математичної статистики та біометрії. А. С. Бориневичу Родольфо Беніні був особливо цікавий завдяки його досвіду управління Центральним статистичним бюро Італії. Карл Пірсон працював над розробкою теорії кореляції, критеріїв згоди, алгоритмів прийняття рішень і оцінки параметрів у процесі проведення статистичних досліджень [Там же].

Серед теоретиків статистичної думки А. С. Бориневич також особливо відзначав низку вітчизняних вчених. Це Роман Михайлович Орженцький (1863–1923) – економіст і статистик, академік Української академії наук. Дослідник був співробітником Київського губернського статистичного бюро, до обов'язків

А. С. Бориневич за роботою

якого входило редагування «Статистичного бюлетеня» та проведення статистичних досліджень. Р. М. Орженцький був одним з небагатьох вітчизняних прихильників суб'єктивно-психологічного напрямку австрійської школи в політекономії початку ХХ ст. Роботи вченого з методології математичної статистики були високо оцінені сучасниками. Російський статистик Олександр Олександрович Чупров (1874–1926) був особливо близьким А. С. Бо-

риневичу завдяки тривалому діловому та дружньому листуванню. Він розробив зразкову систему викладання статистичної науки, а також з успіхом застосовував її в роки роботи в Санкт-Петербурзькому політехнічному інституті. Михайло Євгенович Подтягін (1889–1970) – російський вчений-математик і статистик, який спеціалізувався з теорії ймовірностей і математичної статистики під керівництвом О. О. Чупрова. Євген Євгенович Слущкий (1880–1948) – економіст, статистик і математик, який зробив вагомий внесок у розвиток методології математико-статистичних досліджень. Вчений став одним із творців сучасної теорії випадкових функцій (розподілів у функціональних просторах). Він також проводив роботи з визначення параметрів кореляції, дане питання особливо цікавило Антона Самійловича. Фізіолог і нейрогістолог А. В. Леонтович був цікавий А. С. Бориневичу завдяки його праці «Элементарное пособие к применению методов Гаусса и Пирсона при оценке ошибок в статистике и биологии» (1909). Саме універсальність висновків А. В. Леонтовича підіграла інтерес вченого до встановлення функціональних залежностей у світі явищ. Микола Віссаріонович Некрасов (1879–1940) – російський інженер, більш відомий як визначний політичний діяч, ніж вчений. Але А. С. Бориневич надавав високу оцінку його дослідженням зі статистики споруд, а також порівняльного аналізу методів розрахунку [2].

Під впливом досліджень вищезгаданих вчених, а також за власним потягом, А. С. Бориневич виявляє все більший інтерес до встановлення не тільки функціональної залежності у світі явищ, але й пошуку їх кореляційних зв'язків. Кілька невеликих праць А. С. Бориневича, начебто з незначного приводу оцінювання різних сторін життя установ м. Одеси, що вийшли друком після 1914 р., визнані колегами вченого витонченими дослідженнями за своїм внутрішнім змістом, що виявляють глибоке знання автором з математичної методології, а також підкреслюють його вміння проникнути в суть природи розподілу явищ. Серед даних праць називають такі: «Объяснительная записка к проекту пенсионного устава служащих Общества взаимного кредита» (1916), «Расчеты по пенсионной кассе служащих в Земском банке Херсонской губернии» (1918), «В Правление Одесского общества взаимного от огня страхования имущества Члена Комиссии по уменьшению премий А. С. Бориневича» (1913) та ін. Так, колеги вченого зазначали, що теорія ймовірності була поєднана ним з теорією страхування вельми вдало, і у зв'язку з практичною метою досліджень отримала просте і зрозуміле викладення. Тому

завдяки даним обставинам, проблеми, досліджені у вищезгаданих працях, виявилися значно ширшими за ті випадкові завдання, що стояли перед автором [2].

Як стверджують вітчизняні економісти А. О. Богаченко та В. І. Можаровський, Антон Самійлович не був «кабінетним вченим». Він невпинно працював над розширенням статистичних досліджень, прагнучи залучити до них не тільки досвід найкращих експертів, але й громадськість [3].

Нащадки вченого зберегли його філософсько-аналітичні роздуми. «К цифрам мы относимся с глубоким уважением, мы верим в цифры и говорим языком цифр...». А. С. Бориневич неодноразово висловлював побажання, щоб «мова цифр» завжди сприяла розвитку економічного життя Одеси. «Мечты и иллюзия преходящи, цифры – вечны», вважав Антон Самійлович [17].

А. С. Бориневич також був знаний як неперевершений педагог. Педагогічній роботі він надавав особливого значення: «Как горько должно быть сознание человека, который, умирая, не оставляет себе подобных, и как велико оно сознание, когда знаешь, видишь, что возматил хорошего человека, и что ты вдохнул в него добрую душу, ты просветлил его ум, что в нем живешь ты и после смерти, живешь идейно, а все-таки живешь.» [9]. Вчений дуже полюбляв спілкування з молоддю, завжди шанував студентів у своєму домі [8; 9].

«Антон Самійлович був непримиримим та суворим, його гніву дуже боялися, але одночасно він був і надзвичайно розуміючим», – згадує його родичка Н. В. Гридіна. Та незважаючи на суворість і вимогливість, які активно проявляв вчений, багато з колег по праву вважали А. С. Бориневича привабливим. За спогадами рідних і колег, Антон Самійлович працював завжди стоячи за бюро, поряд з робочим місцем вченого розміщувалася велика шафа з необхідною літературою [1;8].

У листах до рідних А. С. Бориневич передавав слова колег, які його характеризували. «Другие превозносят мой упорный труд, мою серьезность в каждом деле» – писав він майбутній дружині у 1893 р. За те, що він буквально горів роботою, Антона Самійловича називали «божевільним». Його родичі навіть просили «одуматися». Вивчаючи епістолярну спадщину вченого, можна знайти його роздуми про наскрізні етичні питання сучасного йому суспільства: про дружбу та зрадництво, щастя, роль жінки в суспільстві, сім'ю (добрю та погану), суспільне життя та задоволення, розумних людей та їх помилки, натягнуті відносини, справу життя в ім'я ідеї правди і добра, нерозділене кохання та ін. [9].

Подружжя А. С. Бориневича та Євгенії Савеліївни Фінкельштейн виховало чотирьох дітей Зою, Людмилу, Анатолія та Володимира, які рано виявили свої суспільні і культурні інтереси, а також, кожен по-своєму, зробили помітний внесок у розвиток вітчизняної науки і культури. Родина вченого проводила активне життя, (прийоми, зустрічі, свята). Саме завдяки активному суспільному життю Антона Самійловича, а згодом і Зої Антонівни, його дім серед одеської інтелігенції справедливо звався салоном. Свята проходили весело і шумно. Навіть у найважчі періоди свого життя, коли родина вченого жила на межі бідності, Антон Самійлович був істинним безсрібником: «його дім був завжди відкритим для родичів і друзів, нікого не відпускали, не пригостивши» [8].

У спогадах російського мовознавця доктора філологічних наук С. Б. Берштейна про арешт історика Є. О. Загоровського у 1938 р. також зустрічаємо згадку про А. С. Бориневича, яка розкриває внутрішній світ вченого. Разом із Загоровським була арештована і його величезна бібліотека, під час одного з допитів вче-

ний помер, а його книги вирішено було передати до бібліотеки Новоросійського університету. Зустріти вантажівку з книгами зібралися кілька професорів університету, які особисто знали Є. О. Загоровського, у тому числі й Антон Самійлович. Коли виявилось, що у вантажівці привезли лише кришиво з колишніх книжок, вчені були збентежені, а Антон Самійлович зняв капелюха та заплакав [14, с. 98.].

У період Великої Вітчизняної війни влітку 1941 р. О. К. Сидоров, перебуваючи на той момент на посаді директора кредитно-економічного інституту, повідомив колектив про позачергову евакуацію з міста провідних вчених, серед яких був і Антон Самійлович. У відповіді директору професор А. С. Бориневич продемонстрував характерну для нього сміливість, патріотизм, любов до рідного міста, з великою образою сказавши: «Я народився і виріс в Одесі і нікуди звідси не поїду. Будь що буде, але я ніколи не покину свій дім і не стану біженцем». Хоча історик єврейського народу на теренах України С. Я. Боровий зазначав, що так вчинила більшість професорів – неєвреїв за національністю, яким не загрожував геноцид А. Гітлера. А проте, з А. С. Бориневича брали приклад його діти, родичі, друзі [13].

В особистому архіві Н. В. Гридіної зберігається відкритий лист А. С. Бориневича до Першого секретаря Одеського обкому КП УРСР А. Г. Колибанова, датований вереснем 1944 р. Головна наскрізна думка листа полягала в любові вченого до рідного міста, яке вистояло перед усіма негараздами. «Тільки лише труд і любовь к Одессе, объединившей в себе столько народов, создало такое понятие, как «одессит» [8].

Отже, Антон Самійлович залишився в пам'яті одеської інтелігенції не тільки як блискучий вчений, але і як людина високих моральних, наукових, етично-естетичних принципів. Тому вивчення його життя і діяльності, донесення до широкого загалу сучасників не тільки його наукових здобутків, але й тих моральних й етичних принципів, якими він керувався у своєму науковому житті, є, безумовно, тим чинником, який може впливати на формування світоглядних та духовних засад сучасного наукового співтовариства. Антон Самійлович Бориневич відзначився не тільки як прогресивний вчений економіст, демограф, статистик, але й завдяки тісним науковим відносинам з впливовими суспільними, науковими і політичними діячами Російської імперії кінця XIX ст. – початку XX ст. зумів підняти статистичну науку на якісно новий науково обґрунтований рівень.

Бібліографічні посилання

1. А. С. Бориневич: (Некролог) [Текст] // Большевицское знамя. – 1946. – № 245. – С. 4.
2. Антон Самойлович Бориневич. По случаю 40-летия его научно-педагогической и общественной статистической деятельности [Текст] // Статистический Бюллетень. – 1923. – № 3–4.
3. **Богаченко, А. О.** Визначний статистик А. С. Бориневич [Текст] / А. О. Богаченко, В. І. Можаровський // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1970. – № 4–5. – С. 166–169.
4. **Гридин, В.** Хозяйка пушкинского наследия [Текст] / В. Гридин // Одес. вестн. – 11 марта 1995. – № 46–47. – С. 9.
5. **Гридин, В.** Літописці нашого краю [Текст] / В. Гридин // Комсомол. іскра. – 1969. – № 94 (4180). – С. 2–3.
6. Державний архів Одеської області [Текст]. – Ф. 22, оп. 1. спр. 666, л. 3.
7. Доктор экономических наук профессор А. С. Бориневич [Текст]: [Некролог] // Сб. тр. Одес. кредитно-эконом. ин-та. – О., 1947. – Т. II. – С. 143–144.

8. Інтерв'ю з Наталією Володимирівною Грідіною [Текст] // Матеріали особистого архіву О. І. Ісаєвої.
9. Листи А. С. Бориневича до Г. С. Фінкельштейн, 1883 р. [Текст] // Матеріали особистого архіву Н. К. Островської.
10. Луньова, О. К. Антон Самійлович Бориневич та його внесок в економічну науку [Текст] / О. К. Луньова // Наук. вісн.: економіка, політологія, історія.– О., 2006.– Вип. 5 (25).– С. 194–200.
11. Николаева, Т. Была такая школа [Текст] / Т. Николаева // Вечерняя Одесса.–1994.– 17 сент.– № 157–158.– С. 4–5.
12. Озерянская, И. Молодые годы статистика А. С. Бориневича [Текст] / И. Озерянская // Вісн. Одес. іст.–краснав. музею – № 7.– 2009.– С. 30–41.
13. Одеський державний економічний університет. Нариси історії [Текст] / [Бородатий В. П., Скрипник М. О., Граждан В. Д., Редькін О. С.]– О.: АТЗТ ІРЕНТТ, 2000.– 268 с.
14. **Бернштейн, С. Б.** Зигзаги памяти. Воспоминания. Дневниковые записи [Текст] / С. Б. Бернштейн.– М., 2002.– 373 с.
15. **Скрипник, М. О.** Антон Самойлович Бориневич – видатний вчений України [Текст] / М. О. Скрипник // Вісн. соц.–економ. дослідж.: зб. наук. пр. ОДЕУ.– О., 2002.– Вип. 12.– С. 298–299.
16. **Трегубов, К.** Земский статистик: [А. С. Бориневич] [Текст] / К. Трегубов // Вечер. Одесса.– 1980.– 26 июля.– № 172 (2107).– С. 4.
17. **Штерн, С.** Цельная личность [Текст] / Сергей Штерн // Одес. листок.– 1915.– № 58.– С. 3.

Надійшла до редколегії 20.11.2014

УДК 550.46 (092):001.89 (477)

О. Л. Якимюк

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

НАУКОВА ПРОГРАМА ГІДРОХІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Є. С. БУРКСЕРА: ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ

Вивчено й описано процес становлення гідрохімічних досліджень Є. С. Бурксера. На основі аналізу наукових праць Є. С. Бурксера та архівних матеріалів виокремлено період формування відповідної наукової програми. Визначено основну тематику й завдання гідрохімічних досліджень Є. С. Бурксера на етапі формування цього напрямку досліджень.

Ключові слова: наукова програма, гідрохімічні дослідження, гідрогеохімія, бальнеологія, курортологія, мінеральні води, лікувальні грязі, ропа лиманів, радіоактивність, Є. С. Бурксер, В. І. Вернадський.

Изучен и описан процесс становления гидрохимических исследований Е. С. Бурксера. На основании анализа научных работ Е. С. Бурксера и архивных материалов выделен период формирования соответствующей научной программы. Определены основная тематика и задачи гидрохимических исследований Е. С. Бурксера на этапе формирования этой научной программы

Ключевые слова: научная программа, гидрохимические исследования, гидрогеохимия, бальнеология, курортология, минеральные воды, лечебные грязи, ропа лиманов, радиоактивность, Е. С. Бурксер, В. И. Вернадский.

The process of formation of hydrochemical investigations of E. Burkser was studied and described. The period of corresponding scientific program formation was selected due to analysis